

PALAČA SKOČIBUČIĆ LUKARIS – KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKI ZAHVATI NA ŽBUCI ISTOČNOG PROČELJA

UDK: 728.8.033.4 (497.5 Split)

728.8.025.3 (497.5 Split)

Primljeno: 9. 11. 2009.

Stručni rad

Dr. sc. BRANKO MATULIĆ

Umjetnička akademija u Splitu

Odsjek za konzervaciju i restauraciju

Fausta Vrančića 17

21 000 Split, HR

Mr. sc. TONČI BOROVIĆ

ANTONIJA BULJAN

Hrvatski restauratorski zavod

Odjel u Splitu

Porinova 2a

21 000 Split, HR

Konzervatorsko-restauratorski zahvati izvođeni tijekom 2006. i 2007. godine na Peristilu, između ostalog, obuhvatili su i cjelovitu obnovu i prezentaciju istočnog pročelja palače Skočibučić-Lukaris. U članku se daje iscrpni pregled svih zaštitnih zahvata provedenih na žbukanim oblogama koje svojom povijesnom slojevitošću i tehnološko-tehničkim izvedbenim svojstvima obogaćuju graditeljsku baštinu stare splitske jezgre i daju nove spoznaje o funkciji i karakteristikama žbuka u Dalmaciji.

Ključne riječi: konzervacija, restauracija, žbuka, vapno, dokumentacija, Peristil

POVIJESNO-PROSTORNI KONTEKST GRAĐEVINE

Palača Skočibučić-Lukaris smještena je u samom srcu Splita, uz jugozapadni ugao Peristila. Pripada sklopu romaničko-gotičkih građevina koje omeđuju

ulice Kraj sv. Ivana sa sjeverne strane, Ilirske akademije s južne strane, Peristil s istočne te unutrašnje dvorište sa zapadne strane. Palača je zapravo sjeverni dio sklopa koji je s dvjema kućama na jugu povezan stubištem prilikom uređenja prostora za potrebe Centra za opće obrazovanje Radničkog sveučilišta *Đuro Salaj* šezdesetih godina 20. stoljeća.¹

Za potrebe budućeg Muzeja sakralne umjetnosti godine 2005. izrađena je povijesno-prostorna analiza sklopa građevina jugozapadno od Peristila,² među koje spada i palača Skočibučić-Lukaris. Ona, kao i brojne druge splitske palače nije djelo jednog autora niti je u potpunosti izgrađena u jednom razdoblju. Oblikovala se je tijekom stoljeća te je danas splet različitih stilsko-umjetničkih djelovanja koja nije jednostavno iščitati.

U razdoblju antike na prostoru današnje palače stajao je hram okruglog tlocrta posvećen božici Kibeli,³ kao pandan Venerinu hramu čije ostatke nalazimo nešto sjevernije, pod palačom Cipci. Kripta hrama i stilobat otkriveni su prilikom istraživanja Urbanističkog biroa 1957. godine,⁴ kao i ulomak vijenca te dva ulomka kasetona periptera. Unutar kripte pronađeni su i ostaci zabata predromaničke oltarne ograde pa se može pretpostaviti kako je okrugla građevina u predromanici služila kao crkva.⁵ Ne može se sa sigurnošću reći kada se na tom području započelo s izgradnjom palače, no zasigurno je najstariji zamijećeni arhitektonski slog romanički. Navedenom razdoblju pripada vijenac s reljefnim motivom izmjeničnih četvorina ugrađen na prvom katu palače,⁶ a istom bi razdoblju mogao pripadati i okrugli stupić uzidan ispod praga južnih vrata,⁷ sudeći prema crtežu Lavaléea iz 18. st., koji istočno pročelje palače prikazuje s tri romaničke bifore na trećem katu i zazidanim monoforama.⁸

U ranogotičkom razdoblju, krajem 14. st. grade se dvokatna krila, čime se formira središnje dvorište unutar kojeg se u 15. st. oblikuju dvije lođe. Južna, s dva gotička luka, čije je središte stup koji nosi kapitel s grbom i druga kojoj su pripadali polukapiteli uzidani nad prozorom prvoga kata. Renesansno je razdoblje donijelo brojne preinake istočnog pročelja, reprezentativni ulazni portal s kanelirama i gotičkim kapitelima, dva prozora s profiliranim okvirima na prvome katu te balkon na drugome katu.⁹ Uzidani balkon s dva otvora ispod lukova Peristila počiva na četiri dvostruke konzole ukrašene vegetabilnim motivima.

Devetnaesto stoljeće donosi nove izmjene istočnog pročelja; uz protiron u prizemlju na mjestu starijih postavljaju se nova vrata prema stubištu koje

vodi na više katove, sada već višestambene zgrade. Iznad antičkog vijenca fino klesanim kamenom gradi se novo pročelje trećeg kata, a grubo zidano pročelje prekriva se žbukom s urezanim fugama koje imitiraju kamene blokove.¹⁰

Prema grbu u luneti iznad gotičkog otvora na sjevernom pročelju sa simbolom sv. Luke Evanđelista palača se pripisuje obitelji de Luccaris, jednoj od značajnijih splitskih plemićkih obitelji čije se prezime prvi put javlja 1387. godine.¹¹ Poveznicu s obitelji Skočibučić donosi Cvito Fisković, koji u inicijalima VS uklesnim na grbu kapitela gotičke lođe prepoznaje ime Vladislava Skočibučića.¹² U katastarskoj knjizi iz 1831. zabilježeno je kako palača pripada obitelji de Geremia, da bi je godine 1878. kupio Antonio Nonveiller i pretvorio u višestambenu zgradu za iznajmljivanje.

Nakon preuređenja 1960-ih godina palača je dio kompleksa Centra općeg obrazovanja Radničkog sveučilišta. Danas je u nekim prostorima smještena Privatna turistička i ekonomska škola, a nakon cjelovite revitalizacije palače u njoj će se smjestiti Muzej sakralne umjetnosti.

KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKA ISTRAŽIVANJA

Postavljanjem prikladne radne platforme koja udovoljava svim propisima zaštite na radu, mogli su započeti izravni zaštitni zahvati na istočnom pročelju palače Skočibučić-Lukaris.¹³ Na tzv. preliminarnoj dokumentarističkoj podlozi koja u pravilu ima administrativni karakter inventarizacije, registracije i katalogizacije, izrađuje se i razvija tzv. sistemska dokumentacija koja sadrži svu potrebnu tehničku i istraživačko-analitičku dokumentaciju. Jedna od prvih zadaća sistemske dokumentacije je izraditi precizni grafički crtež na podlozi kojega se bilježe zatečena stanja (slika 1. i 2.), ali i sve kasnije konzervatorsko-restauratorske intervencije.¹⁴ Daljnjim postupcima na pripremljenoj grafičkoj podlozi *in situ* se ručno ucrtavaju svi potrebni podatci pomoću laserskog daljinomjera, laserske libele, vodene vage, viska i rasterne mreže. Sve tako zabilježene informacije ubacuju se u računalo, kombiniraju s fotografskom dokumentacijom i obradom u nekom od specijaliziranih programa za obradu crteža i fotografija, pretvaraju u nacрте, planove i dokumente podijeljene u smislene cjeline prema vrsti pojedinih zahvata.¹⁵ Ispravno provođenje izrade dokumentacije u pravilu rezultira uspješnim dijagnostičiranjem stanja predmeta zaštitnih zahvata i napokon odabir najprikladnijih metoda i tehnika

konzervatorsko-restauratorskih intervencija.¹⁶ Baš na ovom primjeru višeslojnih intervencija dožbukavanja, koje same po sebi u umjetničkom smislu nisu značajne, pa se s tim u svezi često postavlja i pitanje ekonomičnosti zaštite, važno je istraživanje dokumentarnih svojstava žbuke kako bi se utvrđivanjem njezinih sirovinskih osobina, oblika, konstrukcije, tehnologije, namjene, uporabe, prostornih suodnosa i konačno poruke koju nam prenosi kao znak ljudske djelatnosti u određenom vremenu, razumjelo njezino značenje u širem kontekstu graditeljske baštine.¹⁷

Pročelje palače Skočibučić-Lukaris prije restauratorsko-konzervatorskih radova odražavalo je stanje kroničnog zasićenja naplavinama vremena na epidermi kamenih i žbukanih ploha u obliku raznih skrama, tamnih kora i nečistoća, slojeva s biološkim i anorganskim naslagama. Posljedice toga očituju se u nejasnoći slojeva, debalansu različitih materijala i tmurnom općem vizualnom dojmu pročelja koje bi trebalo biti lice s prepoznatljivom osobnošću palača toga tipa (slika 3). Pročelja povijesnih građevina često u protoku vremena pretrpe raznovrsne intervencije kako u smislu materijala tako i u tehnici oblaganja. Uzroke takvih promjena, među ostalim, treba tražiti u nastojanjima da se prekriju stilske značajke koje više nisu aktualne ili u prilagodbi važećim standardima opreme tadašnjih palača, ljetnikovaca, kuća i sl. Postoje mnogi primjeri povijesnih građevina s intervencijama na vanjskim zidovima u smislu mijenjanja same tehnike oblaganja, mijenjanja materijala zbog promjene stila, kolorita, nužnih popravaka, preinaka, popravaka u vidu krpanja, rekonstrukcije, sanacije i slično.¹⁸ Najčešći materijal kojim se mijenjala koncepcija izvornih fasadnih zidova pročelja bila je vapnena žbuka koja se pojavljuje u niz inačica i s toliko različitih receptura da bi se slobodno moglo reći kako je svaki zid koji je doživio takvu vrstu intervencija obložen i posebnom žbukom. Ona će se razlikovati, makar u nijansama, od one koja je nanesena na nekom bliskom sličnom objektu. Dovoljna je mala razlika u količinskim odnosima granulata osnovnih punila ili u njihovoj boji da se dobiju različiti konačni vizualni efekti. Kada se tomu pridodaju varijacije završnih obrada takvih žbuka kao što su raznovrsne teksture, glatkoća, odnosno hrapavost, možemo govoriti o većem broju različitih vizualnih efekata takvih pročelja. Tomu treba pridodati i promjenjivost navedenih značajki vapnenih žbuka prilikom njihovog prirodnog sušenja jer se konačna kristalizacija vapna događa tek nakon nekoliko mjeseci do godinu dana, a u kemijskom smislu i mnogo duže. Zahvaljujući takvoj

odlici vapnenih žbuka, uvijek će postojati određena razlika u finim nijansama boje kod žbuka koje su postavljene u različitim vremenskim razmacima makar spravljene po identičnim recepturama i od istih komponenti. Zbog lake dostupnosti vapna u svim povijesnim razdobljima, što je temeljeno na bogatstvu kvalitetnih vapnenaca kao sirovine za njegovu proizvodnju na ovim prostorima, vapnena žbuka bila je medij kojim se na relativno jednostavan, jeftin i brz način mogao obraditi bilo koji unutarnji ili vanjski zid.¹⁹ Osim vapnenih žbuka u posljednjim desetljećima XIX. stoljeća na ovom području (splitsko-kaštelanski bazen) javlja se novo građevinsko vezivo – cement, koji će s vremenom u potpunosti zamijeniti vapno. Jaka cementna industrija je svoju jezgru našla upravo na ovom području i utemeljila nove moderne pristupe u građevinarstvu, arhitekturi i tehnologiji materijala.²⁰ Novi trendovi mijenjaju i asortiman dekorativnih elemenata koji se pojavljuju na pročeljima i koji poprimaju industrijski, serijski karakter. Izrada dekorativnih elemenata, makar oni bili jednostavnih formi, kao što su imitacije kamenih blokova sa slijepim sljubnicama na pročelju palače Skočibučić-Lukaris, sve se rjeđe pojavljuju i sve rjeđe izrađuju od vapnenih žbuka.²¹ Primjeri slijepih sljubnica na pročeljima nekih kuća i palača u Splitu pokazuju učestalost takvog jednostavnog dekorativnog tretmana pročelja (slika 4. i 5.), što bi se moglo objasniti i kao svojevrsan sentimentalni odnos prema kamenu koji se, ponajprije iz financijskih razloga, u kvalitetnijoj i skupljoj formi obrade lica, nije moglo upotrijebiti za oblogu pročelja. Osobito često su se dekorativni elementi toga tipa javljali u secesijskim ostvarenjima na početku XX. stoljeća koristeći sve varijacije cementnih i vapneno-cementnih žbuka.²²

Pročelje palače Skočibučić-Lukaris nije u cijelosti ožbukano.²³ Vjerojatno su se na taj način pokušala pomiriti dva principa: a) djelomično oblaganje pročelja žbukom kako bi se pokušao prikriti prvotni izgled građevine (dio kolonade koja ograđuje prostor Peristila), te, istodobno (slika 9) b) prezentirati uobičajene attribute palača toga vremena. Oblaganje žbukom idealan je način za stvaranje dojma *novog ruha* pročelja jer na jednostavan način pruža mogućnosti izmjena, reverzibilnosti, ali i otpornosti materijala, a estetski je usklađeno s vidljivim izvornim kamenim elementima. Takvim načinom integriranja u izvorne arhitektonske sklopove pročelje palače Skočibučić-Lukaris ulazi u krug velikog broja primjera koji pokazuju da su se takvi zahvati vrlo često izvodili u različitim epohama. Obnovom koja traje od 1958. pokušavaju se

valorizirati svi povijesni slojevi tijekom sedamnaest stoljeća građenja unutar ovoga sklopa. Palača Cipci, koja zajedno s palačom Skočibučić-Lukaris dijeli pročelje zapadne kolonade Peristila, izvrstan je primjer građevine koja je u sebi sačuvala sve slojeve iz karakterističnih faza od Dioklecijanova doba do XIX. stoljeća.²⁴ Prostor među kolonadama zatvarao se manjim kamenim blokovima vidno različitih dimenzija i načina zidanja u odnosu na postojeće izvorne antičke kamene blokove. U strukturi vezivne žbuke sljubnica tih manjih kamenih blokova vidljiv je specifičan odnos granulata (punila) i vapna (veziva) tipičan za slične primjere romaničkih građevinskih zahvata. Očito je da je ta žbuka iz prostora sljubnica višekratno mijenjana te je sadašnja najvjerojatnije postavljena krajem XIX. stoljeća u predradnjama za ožbukavanje pročelja. Vidljiv je granulatni agregat u tri kalibra, i to kopani sitnozrni oker pijesak do 1 mm, lomljeni vapnenac do 1,5 mm i lomljena opeka do 2 mm (slika 6.). Prema kvalitativnim analizama unutar određenog uzorka spomenute žbuke odnos punila i veziva je otprilike 5:1. Takav odnos omogućuje dovoljno vezivne snage žbuke u povezivanju kamenih segmenata pri zidanju, a u slučaju demontiranja takva žbuka je rahlija i podatnija za uklanjanje. Nastali raster sljubnica idealan je za prihvat podložnog sloja neke vapnene žbuke kojom će se obložiti spomenuti zid.²⁵

Oplošje vanjskoga zida palače Skočibučić-Lukaris bilo je obloženo žbukanim slojevima simulirajući kamenu gradnju izvornih elemenata kolonade Peristila. Izvorni dijelovi žbuke na pročelju imitiraju raster sljubnica kamenih blokova u pokušaju nastavljanja ritma izvornih kamenih blokova i sljubnica. Ovdje riječ *izvorni* upućuje na danas integralno sačuvanu žbuku, u kombinaciji s nekoliko različitih vrsta žbuka sporadično sačuvanih na pročelju palače, koja očito nije mogla nastati u vrijeme pregradnji i dogradnji palače. Sastav, boja žbuke i završna obrada - četkanje po svježoj žbuci (slika 8.) upućuju na daleko kasnije vrijeme nastanka nego što su to bile pretpostavke nekih konzervatora. Naime, potezi četke jasno se ocrtavaju na površini žbuke bez znakova erozije i pohabanosti, što bi se bez iznimke dogodilo na osjetljivoj podlozi vapnene žbuke stare nekoliko stotina godina. Ti vidljivi potezi veće četke su oštih neoštećenih bridova čak i nakon restauratorskog zahvata kemijskog čišćenja. U prvo vrijeme vapnene žbuke takvog tipa dosta dobro podnose sve izazove na otvorenom i izloženost atmosferskim utjecajima. Problemi se počinju javljati nakon stotinjak godina, kada takve žbuke gube stabilnost, a vezivna moć va-

pna rapidno počinje opadati zahvaljujući prestanku kristalizacijskih procesa u njegovoj mikrostrukturi. To bi bio jedan od argumenata recentnijeg vremena nastanka, vjerojatno kraja XIX. ili početka XX. stoljeća. Na takvo razmišljanje upućuje i nalaz fragmenta žbuke v vrpčama u crvenoj i plavoj boji otkriven sondiranjem ispod žbuke na kojoj su izvedene slijepe sljubnice (sl. 7). Bio je to jedini nalaz starije žbuke koja se u svim značajkama razlikuje od nekoliko inačica žbuka upotrijebljenih za zadnji sloj na pročelju palače. Oslík te starije žbuke izveden je u tehnici *a secco* na zaglađenom sloju *intonaca* i zanimljivo je dekorativno rješenje dijela pročelja na prvom katu, ispod balkona palače te bi mogao biti vezan uz kakva zahvate u vrijeme baroka. Na temelju tog nalaza može se pretpostaviti da su još neka područja pročelja mogla biti dekorirana istom tehnikom.

KONZERVATORSKO - RESTAURATORSKI ZAHVATI

Zadaća Odsjeka za zidno slikarstvo i mozaik pri splitskoj radionici HRZ-a bila je intervenirati s ciljem definiranja sačuvane izvorne žbuke na pročelju te rekonstrukcije nedostajućih dijelova.²⁶ U rekonstruktivnom dijelu zadaće trebalo je zadovoljiti opće restauratorsko-konzervatorske standarde te posebne, naročito u odabiru boje žbuke, teksture i stupnja zaglađenosti. Potrebno je bilo i uskladiti konačne efekte završenih restauratorskih zahvata na kamenim i ožbukanim dijelovima pročelja.²⁷

Iz analize svih slojeva žbuke koja se pojavljuje na fasadnom oplošju palače, uključujući i žbuku u sljubnicama kamenih blokova kolonada iz antičkog vremena, razvidno je da se radi o vapnenoj žbuci sastavljenoj od biranog granulatnog sloga i odležanog kvalitetnog vapna. Granulat punila sastoji se od dva kalibra zrna koji u vapnenom konglomeratu odlično homogenizira supstanciju žbuke. Kameno oplošje (lice pročelja) obloženo je slojem žbuke ujednačene debljine, oko 3 cm. Sondažnim ispitivanjem žbuke u dijelu površine A1 (slika 10.) zamijećen je višeslojni karakter oplatne žbuke koja se sastoji od tri elementarna sloja: *prihvatni*, u debljini od oko 1 cm, *središnji* od oko 2,5 cm i *završni*, tonirani sloj, od oko 0,2 cm. U donjim zonama zida je veća koncentracija lakuna koje nastaju osipanjem kao posljedice žarišta ispljavanja u unutrašnjosti žbuke, i to manjim dijelom na izvornom oplošju, a većim dijelom u zonama dometnute produžne žbuke koju treba ukloniti i zamijeniti odgovarajućom žbukom koja

će zadovoljiti temeljne značajke izvorne. Na to dometnutom sloju zamjetan je osjetno deblji završni sloj koji se može uklanjati mehanički (skalpelom), osobito u zonama gdje prelazi na izvorni dio žbuke. Prvi sloj je prihvatni sloj za kameno lice zida, koji ujedno ispunjava prostor fuga, debljine je oko 20 mm i sastavljen je od nelomljenoga glatkog granulata (oblutci) veličine do 4 mm, riječnog porijekla, svijetle oker boje, i do 20 posto od lomljenih zrnaca opeke veličine do 3 mm.

Drugi sloj je debljine oko 10 mm i očito je postavljen naknadno na prvi sloj, dakle nakon njegova sušenja. Granulat u žbuci drugog sloja je sivkasti riječni pijesak veličine zrnaca do 2 mm, a vezivo mu je vapno nešto boljih značajki.

Na prvom dijelu trećeg sloja utisnute su linije koje simuliraju raster sljubnica kamenih blokova u pravilnom ritmu i nastavljaju se na završnom bojanom sloju. Drugi dio završnog sloja je pigmentirana *tekuća*²⁸ žbuka koja je spravljena po recepturi neke od vapnenokazeinskih žbuka i debljine je oko 1,5 mm. U ulozu je bojanog sloja na žbuci i nije postavljena u isto vrijeme kad i treći sloj. Vjerojatno ima ulogu prekrivanja cijele površine zbog neujednačenosti alteriranih tonova. Nanesena je većim kistom (četkom) na svježi zaglađeni prvi dio završnog sloja tako da su dobro vidljivi tragovi poteza kista čiju je teksturu zapunila tekuća pigmentirana žbuka. Pigmentirana je tamnijom nijansom okera koji alterira u sive varijante zbog štetnih kemijskih procesa na površini žbuke koja je u najizraženijim zonama posljedica neispiranja kišnicom (zone podno balkona i nadstrešnice). U dijelovima koji su izloženi utjecaju atmosferilija taj pigmentirani sloj potpuno je iščeznuo.

Dvojba oko problema prezentacije završnog oblika vidljivog sloja ovim je riješena jer je alterirani tonirani završni sloj ipak izvan konteksta čistih kamenih ploha i dijelova s izvornom žbukom koja se svojom izvornom pigmentacijom najbolje uklapa u cjelokupnu vizualnu percepciju fasade palače. Kemijskim metodama čišćenja, koristeći se uobičajenim sredstvima u pastoznom obliku poradi učinkovitijeg tretiranja na površini, dobili smo prihvatljivije rezultate. Sondažnim čišćenjem pastom *Monumentiq C* uspijevaju se ukloniti temeljna alterirana pigmentacija završnog sloja i mrljavost, ali uz ostatke pigmenta unutar brazdi nastalih nanošenjem sloja kistom.

Dosta bolji učinak postignut je tzv. Morovom pastom, čiji glavni sastojak – amonijev karbonat, uspješno uklanja implantirani pigment u završnom sloju. Morovu pastu nanosimo na nekoliko sondi s različitim vremenskim razmacima tretiranja, kako bismo dobili željeni rezultat čišćenja. Najbolji rezultat

postigne se tretiranjem u trajanju od 24 sata nakon kojega pastu uklanjamo i neutraliziramo vodom dodatno ribajući tretiranu površinu četkama uklanjajući pigmentirani sloj. Time topli svijetlookerrumeni tonalitet izvorne žbuke ostaje sačuvan i vrlo sličan onim dijelovima izvorne žbuke koji su bili izloženi utjecajima atmosferilija.

Kao komparativni primjer čišćenja učinjene su dvije manje sonde (čišćenja) laserom, koji je doduše vrlo učinkovito očistio pigmentirani sloj, ali je stvorio izrazito anemičan efekt zbog prečišćavanja finih brazdi teksture nastalih prigodom obradbe i nanošenja spomenutog sloja kistom. Zbog navedenih razloga, ali i zbog *ekstravagantnosti* upotrebe skupe metode čišćenja laserom u konačnici diskutabilne povijesne kategorizacije spomenute žbuke (radi se o žbuci postavljenoj u XIX. stoljeću,) najprimjerenija je metoda čišćenja Morovom pastom, to više što je njezina upotreba primjerena i uobičajena u dosta zahtjevnijim slučajevima čišćenja kako plemenitih povijesnih žbuka tako i zidnih slikarija, fresaka i zgrafita.²⁹

Prigodom pranja i neutralizacije cjelokupne zone A1 vodom, kako bi se uklonile naslage površinskih nečistoća (prašina, mikročestice različitih plinova, aerosoli), a podloga pripremla za tretman s Morovom pastom, pojavilo se isoljavanje, naročito na mjestima napuknuća i lakuna. Pojava soli na površini govori o njihovoj akumulaciji unutar tijela žbuke tijekom duljega vremenskog razdoblja. Njihovo izbijanje na površinu potaknula je voda kojom se tretirala cijela površina zone A1. Budući da je riječ o lako topljivim solima (kloridi), one se transportiraju na površinu putem vlage u kapilarnom sustavu građevinskog materijala (žbuke) i prigodom hlapljenja pretvaraju se u kristale. Zahvatom desalinizacije pomoću obloga od glinenih pripravaka (Sepiolite) i celulozne pulpe (Arbocel) uspješno su uklonjeni tragovi soli zbog njihovog taloženja u medij navedenih obloga. Time se neutralizirala njihova pojava na površini žbuke i ujedno latentna opasnost od povećanja volumena kristala koja bi u duljem razdoblju mogla oštetiti žbuku. Simultano sa zahvatima uzorkovanja, sondažnog čišćenja i odsoljavanja uklanjani su i dijelovi neizvorne produžne žbuke koja se dobrim dijelom rascvjetala, naročito u donjim zonama, u prvom redu zbog neprimjerenog udjela vrijednosti vapna, cementa i punila, ali i zbog loše pripreme kamene podloge. S pojedinih mjesta izvorne žbuke trebalo je ukloniti željezne šiljke, čavle i žicu kako bi se spriječile eventualne štetne posljedice korozije.

Injektiranjem se stabiliziraju svi dijelovi odvojeni od podloge i kritične zone uokolo lakuna i napuknuća. Ovim zahvatom treba osigurati dijelove kojima prijeti daljnje odvajanje od podloge i usidriti one već odvojene. Injekcijskom smjesom treba nadomjestiti zračne džepove među slojevima žbuke koji su se već odvojili i one kojima prijeti odvajanje. Napuknuća se također injekcijskom smjesom primjerene viskoznosti konsolidiraju do prihvatljivih parametara kompaktnosti s izvornom žbukom. Injektiranje je provedeno uz upotrebu već postojećih rupa, rubova lakuna napuknuća i pukotina kao ulaznih mjesta injekcijske smjese do zasićenja. Sam zahvat se izvodio injekcijama manjih kubatura (5 cm^3) radi bolje kontrole ulazne injekcijske smjese. Na najkritičnijim mjestima bilo je potrebno otvoriti nove ulazne kaverne kako bi se zasatile zone sa zračnim džepovima. Kao već prokušana injekcijska smjesa korišten je *Ledan 01* čiji osnovni sastojak je superventilirajuće vapno u prahu umiješano s vodom u prilagođenom omjeru uz dodatak *Primala ac 33* kao uobičajenog aditiva radi poboljšanja fizičko-kemijskih svojstava injekcijske smjese.³⁰

Izvorna žbuka posjeduje specifičan odnos mase granulata i veziva. Vapneno vezivo održava konzistenciju i izdržljivost slojeva. Koloristička razigranost agregata (granule) otkriva raznorodnost materijala koji su se crpili iz izvora u okolini (pijesak, šljunak, lomljeni granulati, tučena opeka, sitniji riječni oblutci). Fina ispunjenost kvalitetnim vapnom, što dokazuje kompaktni raster vapnene mase između granula punila, potvrđuje solidnu izvedbu i kvalitetu odležanog vapna bez neugaslih čestica. Rekonstruktivna žbuka trebala bi poštovati približnu kalibraciju granulata i kvalitetu punila, čime se postiže vjerodostojna kopija izvornika u strukturi i boji (što se tiče boje, pravi intenzitet boje vidljiv je tek nakon nekoliko mjeseci nakon njezina nanošenja).

Recepture za rekonstruktivne žbuke:

1. VAPNENA ŽBUKA ZA POPUNJAVANJE I ŠPRIC

Značajke:	Visoka parapropusnost
	Minimalan napon prilikom stvrdnjavanja
	Visoka otpornost na vremenske utjecaje
	Bez hidrofobnih dodataka
	Hidraulična svojstva
	Dobra mogućnost završne obrade

Sastav: Prirodno hidraulično vapno 0-0,05 mm
Obli kameni granulat 5-10 mm
Lomljeni kameni granulat 3-5 mm

2. HIDRAULIČNA VAPNENA REKONSTRUKTIVNA ŽBUKA

Značajke: Visoka parapropusnost
Visoka otpornost na vremenske utjecaje
Topli (svijetli oker-rumeni) koloristički efekt prirodne vapnene žbuke
Niske vrijednosti napona pri stvrdnjavanju
Odlična mogućnost završne obrade
Bez hidrofobnih dodataka
Minimalna debljina sloja 15 mm

Sastav: Prirodno hidraulično vapno 0-0,05 mm
Visoko kvalitetan lomljeni vapnenac 0-3 mm
Kopani pijesak 0-1 mm

3. HIDRAULIČNA VAPNENA FINA ŽBUKA ZA ZAVRŠNI SLOJ

Značajke: Visoka otpornost na vremenske utjecaje
Parapropusnost
Minimalan napon pri stvrdnjavanju
Izvrсна kvaliteta obrade
Prirodna regulacija vlage nanesenog sloja
Dobro prijanjanje na središnji sloj
Koloristički ujednačena u skladu s izvornom žbukom

Sastav: Prirodno hidraulično vapno 0-0,03 mm
Kopani pijesak 0-0,3 mm
Lomljeni visokokvalitetni vapnenac 0-1 mm
Kvarcni pijesak 0-1 mm

BILJEŠKE

- ¹ Jerko Marasović - Tomislav Marasović: *Pregled radova Urbanističkog biroa na istraživanju, zaštiti i uređenju Dioklecijanove palače od 1955. do 1965. godine*. Urbs br. 4 *Istraživanje i uređenje Dioklecijanove palače Split, 1961.-1962.* Split, 1965., 23-54
- ² Katja Marasović, Vlasta Marčić: *Sklop građevina jugozapadno od Peristila*, Kulturna baština, 33, Split, 2006., 75-98.
- ³ Hram u svojem govoru 1558. godine spominje Antonio Proculiano. Katja Marasović, Vlasta Marčić: n. dj., 75-98 donosi iz Antonio Proculiano: *Oratione al Clarissimo M. Giovan Battista Calbo*. Venetia, MDCLX-VII, pretiskano u *Commissiones et relationes Venetae*, III, Zagreb, 197-238.
- ⁴ Jerko Marasović, Tomislav Marasović: n. dj., 23
- ⁵ Katja Marasović, Vlasta Marčić: n. dj., 78.
- ⁶ Cvito Fisković: *Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru*. Starohrvatska prosvjeta, III sv. 2., 1952, 169.
- ⁷ Katja Marasović, Vlasta Marčić: n. dj., 78.
- ⁸ Louis Francois Cassas - Joseph Lavallée: *Voyage Pittoresque et Historique de L'Istrie et Dalmatie (Putovanje po Istri i Dalmaciji)*, slikovni dio, Paris, 1802.
- ⁹ Katja Marasović, Vlasta Marčić: n. dj., 80-81
- ¹⁰ Katja Marasović, Vlasta Marčić: n. dj., 81
- ¹¹ Kada se Nicola Tomasi de Lucaris spominje kao sudac br. 2. u Splitu. Rodonačelnikom loze smatra se Lukar Andrijin rođen oko 1240. godine, Mario Nepo Kuzmanić: *Splitski plemići, prezime i etnos*. Književni krug, Split, 1998., 27.
- ¹² Cvito Fisković: *Umjetnički obrt XV-XVI. Stoljeća u Splitu*. Zbornik Marka Marulića 1450-1950., Zagreb, 1950.
- ¹³ Zaštitne radove novčano su pomogli Grad Split, Ministarstvo kulture RH, te strani donatori World Monuments Found, Antiqua Foundation i American Express Foundation. Radove je izvodio Hrvatski restauratorski zavod - Odjel u Splitu, Odsjeci za kamen i Odsjek za zidno slikarstvo i mozaik, a nadzor su vodili Konzervatorski odjel u Splitu uz asistenciju Službe za staru gradsku jezgru Grada Splita.
- ¹⁴ Vidi temeljne postavke za ovu vrstu zaštitnih radova u *Graphic Documentation System in Mural Painting Conservation*. Research Seminar, Rome 16-20 November 1999.; Paolo Mora, Laura Mora, Paul Philippot: *Conservation of Wall Paintings*. London 1984., 17-34.
- ¹⁵ Paolo Mora, Laura Mora, Paul Philippot: *Conservation of Wall Paintings*. London 1984., 25-34; Branko Matulić, Tonči Borovac, Antonija Gluhan: *Zidne i svodne slike i oltar u Crkvi Sv. Duha u Splitu*. Kulturna baština 33, Split 2006., 27.
- ¹⁶ Guido Botticelli: *Metodologia di restauro delle pitture murali*. Cento Di, Firenze 1993., 51-55.
- ¹⁷ Ivo Maroević: *Uvod u muzeologiju*. Zavod za informacijske studije, Zagreb 1993., 133-139.
- ¹⁸ Cvito Fisković: *Romaničke kuće u Splitu i Trogiru*. Starohrvatska prosvjeta, III serija – svezak 2, 129-146.

- ¹⁹ Praktično sva svjetska bibliografija koja se odnosi na sve aspekte primjene, svojstava, propadanja i zaštite žbuka nalazi se u The GCI Project Bibliographies Series, *Preservation of Lime Mortars and Plasters*. The Getty Conservation Institute, 2003.
- ²⁰ Guido Botticelli: *Tecnica e restauro delle pitture murali*, Firenze 1980.
- ²¹ Ante Sapunar: *Prva dalmatinska tvornica cementa (Gilardi-Bettiza) i njeni dekorativni proizvodi u arhitekturi Splita*. Kulturna baština 11-12, Split 1981, 105-114.
- ²² Mario Kezić: *Arhitektura secesije*. Književni krug, Split, 1991., 25-33.
- ²³ Žbukane površine nalaze se u područjima oko vrata i manjeg prozora u prizemlju, oko prozora na 1. katu iznad vrata u prizemlju, oko prozora na prvom katu ispod balkona te na 2. katu oko prozora iznad vrata i unutar lukova oko balkonskih vrata (područja B i C na slici). *Obnova povijesne jezgre*. Ured za povijesnu jezgru, Split, 1997. g., str. 66-67.
- ²⁴ Marin Barišić, Tonči Borovac, Sagita Mirjam Sunara: *Konzervatorsko restauratorski radovi na pročelju palače Skočibučić-Lukaris*. katalog Konzervatorsko-restauratorski radovi na Peristilu Dioklecijanove palače, Hrvatski zavod, Split 2007.
- ²⁵ Voditelj projekta bio je mr. sc. Tonči Borovac, viši konzervator-restaurator, a u radnom timu bili su dr. sc. Branko Matulić, konzervator-restaurator savjetnik, Ivana Jerković, konzervator-restaurator, Antonija Buljan, konzervator-restaurator i Josipa Milišić, konzervator-restaurator. U nekim dijelovima procesa obnove pročelja sudjelovali su i studenti Umjetničke akademije - Odsjeka za konzervaciju i restauraciju – specijalističkog usmjerenja konzervacija-restauracija zidnog slikarstva i mozaika.
- ²⁶ Ivo Hammer: *Bedeutung historischer Fassadenputze und denkmalpflegerische Konsequenzen. Zur Erhaltung der Materialität von Architekturoberfläche*, Historische Architekturoberflächen, Klak-Putz-Farbe, Internationale Fachtagung des Deutschen Nationalkomitees von ICOMOS und des Bayerischen Landesamtes für Denkmalpflege, München, 20.-22. November, 2002., 183-209.
- ²⁷ *Tekuća žbuka* – pojam nastaje tijekom višegodišnje restauratorske prakse za žbuke koje se nanose u tekućem stanju te ne spadaju u tipične slojeve žbuke s uobičajenim granulatnim punilima, nego im je punilo u većoj mjeri pigment. Primjere takvih žbuka nalazimo na površinama koje su obrađivane u kasnijim razdobljima (od XIX. st. nadalje).
- ²⁸ Mauro Matteini, Arcangelo Moles: *La Chimica nel Restauro, I Materiali dell'Arte Pittorica*. Firenze 1989., 127-129; Paolo Mora, Laura Mora, Paul Philippot: *Conservation of Wall Paintings*, London 1984., 342-343; Guido Botticelli: *Metodologia di restauro delle pitture murali*. Firenze 1993., 88-94.
- ²⁹ Branko Matulić, Tonči Borovac: *Konzervatorsko-restauratorski zahvati na freskama u Crkvi sv. Mihajla u Stonu*. Dubrovnik - časopis za književnost i znanost, Nova serija, godište XI., broj 1-2, Dubrovnik 2000., 235-241; Tonči Borovac, Vinicije B. Lupis, Branko Matulić: *Konzervatorsko-restauratorski zahvati na štukaturama i zidnom osliku u Sv. Mihovilu u Vignju na Pelješcu 1994.-1996.*, Dubrovnik, Časopis za književnost i znanost, Nova serija, godište XVII, broj 1-2; Dubrovnik 2006., 295-296; Branko Matulić, Tonči Borovac, *Konzervacija i djelomična restauracija ostataka crteža brodova ugljenom u crkvi sv. Kuzme i Damjana u Zablacu*. Zbornik radova *Blato do kraja 18. stoljeća*, svezak 3., Blato 2005., 201.

SKOČIBUČIĆ-LUKARIS PALACE – CONSERVATION-RESTAURATION
WORK ON THE EAST PORTION OF THE FAÇADE PLASTER

Summary

The Skočibučić-Lukaris Palace is situated in the very heart of Split, on the south-east corner of the Peristil. Like many other palaces in Split, the palace is neither a work of a single author nor was it built in a particular period of time: it was gradually created through centuries assimilating elements from different artistic periods.

Therefore the Palace is not a mere reflection of a particular style: its construction reflects both ancient and more contemporary influences. Structural complexity is not only accentuated through interpolation of the façade into the colonnade and the arches of the Peristil, but through its partially plastered east portion of the façade. Although these multiple layers of plaster bear no artistic significance, it is yet important to study their construction, quality and methods of application, in order to define their significance in the broader context of building heritage.

The stone and plaster surfaces of the Skočibučić – Lukaris Palace façade, prior to conservation-restauration work, reflected signs of deterioration that occurred in the course of time, such as thick films, impurities, discolorations and layers of biological growths.

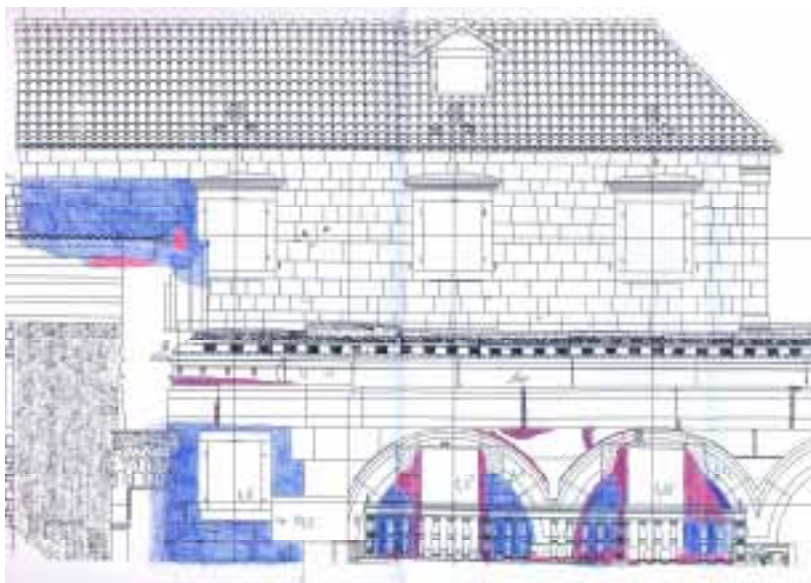
The surface of the outer wall of the palace was covered with layers of plaster simulating the original stone construction of the colonnade of the Diocletian's peristyle. The original portions of the façade plaster emulate joint pattern of the ancient stone blocks.

The analysis of both plaster layers from the façade surface and the ancient stone block joints reveals high quality granulated lime plaster. The plaster is pigmented with darker shade of ocher, which, due to damaging chemical processes over the course of time, gradually faded into the shades of grey.

Specific façade finish, reflected in the original pigmentation of the façade plaster, gives the palace its unique character and adds to its visual perception.

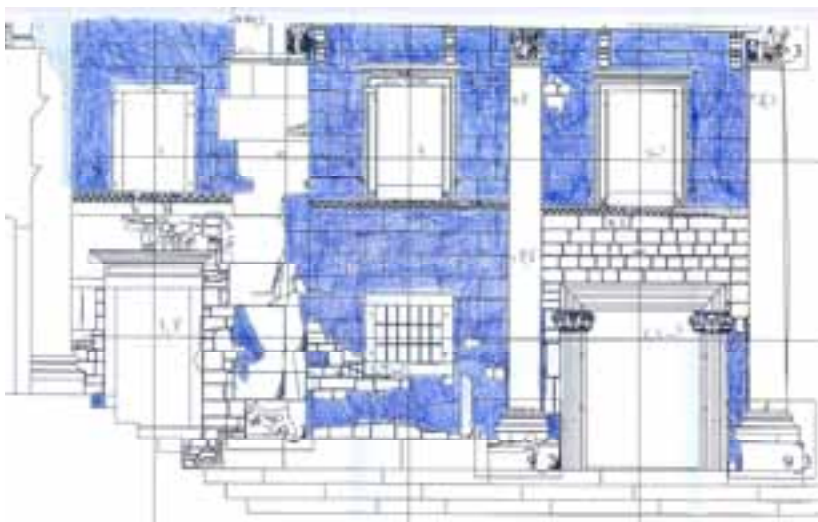
Altered pigmentation and discoloration of the finish base was successfully removed by various methods of chemical cleaning, which both preserved and restored the original light ocher shade of the façade and its portions that were under atmospheric influences. Using the specific method of desalinization, that is, the clay compresses and cellulose pulp, the traces of salt were successfully removed from the inner and outer layers of plaster. All portions of the façade detached from its base, as well as the critical zones around fissures, were stabilized using the method of injection.

Reconstruction plaster, possessing the quality of granular calibration and filler similar to the original one, successfully served its primary purpose. Having successfully replaced the original, it also created the authentic copy good enough to meet visual aesthetic and artistic criteria.

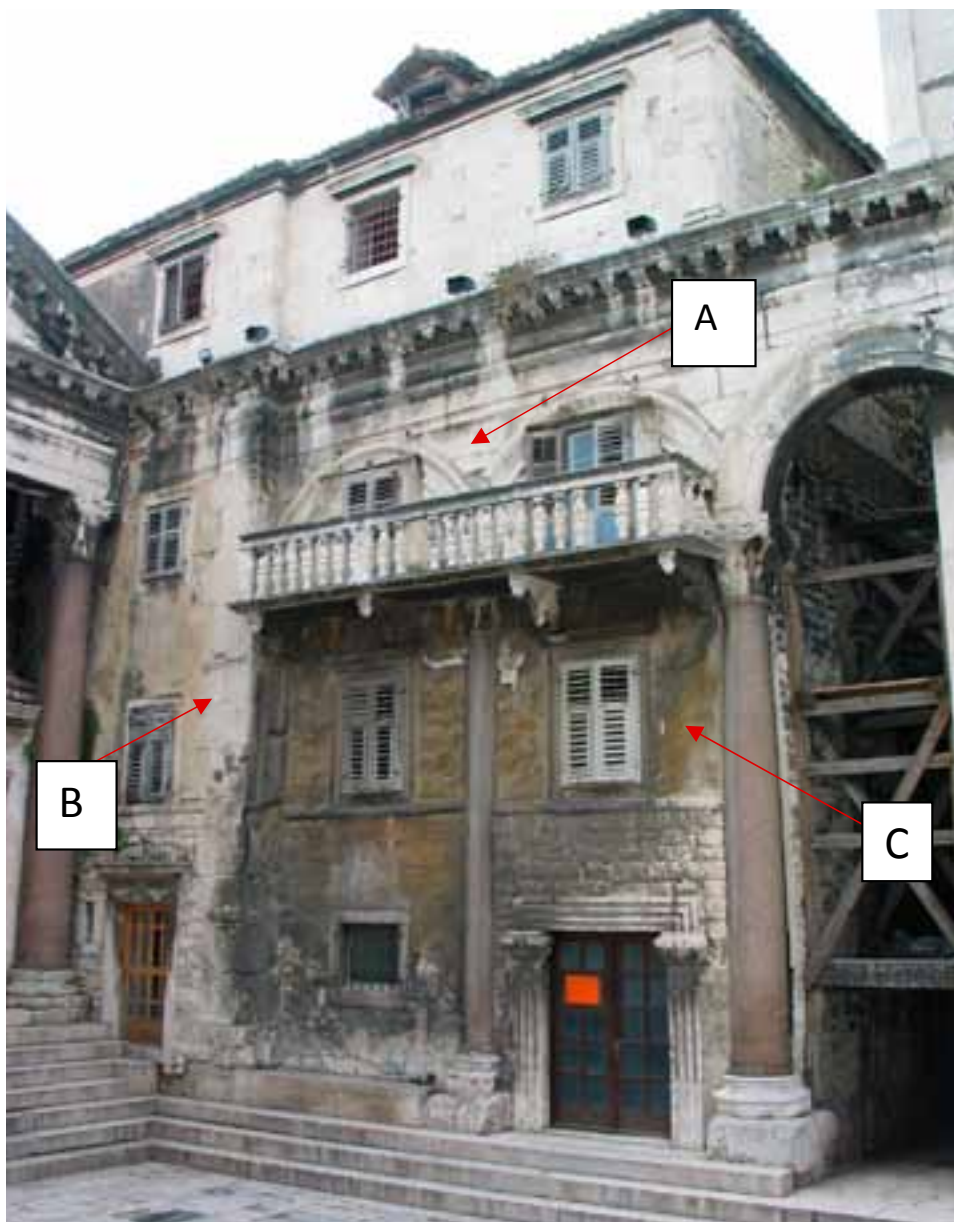

slika 1. Arhitektonski crtež gornjih katova palače s dokumentiranim vrstama žbuka

- Izvorna vapnena žbuka
- Cementna žbuka
- Produžna žbuka

slika 2. Arhitektonski crtež gornjih katova palače s dokumentiranim vrstama žbuka

sljka 3.

A - izvorni kameni elementi kolonade

B - linija dodira izvornih kamenih elemenata i njihove imitacije u žbuci

C - imitacija kamenih elemenata tehnikom apliciranja slijepih sljubnica

slika 4. i 5. Primjeri slijepih sljubnica na pročeljima

slika 6. Žbuka u sljubnici između dva kamena segmenta

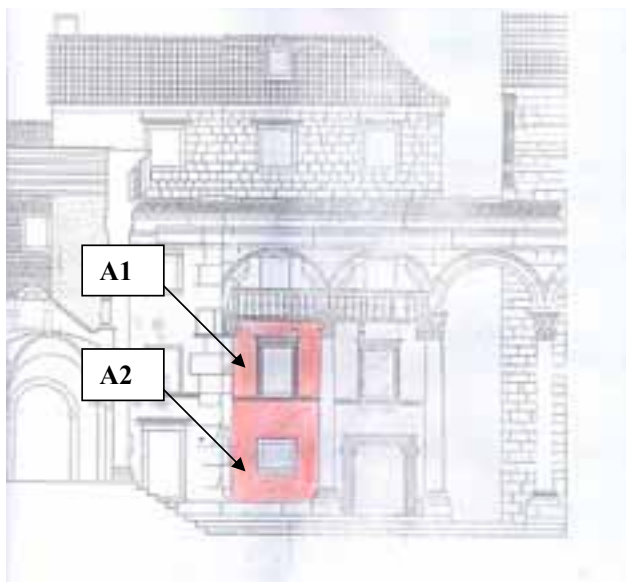
slika 7. Tragovi prijašnjih bojanih slojeva žbuke

slika 8. Tragovi četke po svježoj žbuci

slika 9. Grubo klesani kameni segmenti kojima je ispunjen prostor između dva stupa kolonade

slika 10. Položaji sondiranja žbuke

slika 11. Pročelje palače nakon restauratorsko-konzervatorskih zahvata